

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. К. Д. Ушинського

На правах рукопису

ДИЧКІВСЬКА ІЛОНА МИКОЛАЇВНА

**ІНДИВІДУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М.МОНТЕССОРІ**

Спеціальність 13.00.01 -
теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 1996

371(100)(091)
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному університеті імені Івана Федорова

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00760638 (U)

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук
ПОНІМАН Тетяна Іванівна

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, доцент
НАГОРНА Галина Олексіївна.
- кандидат педагогічних наук
СТЕПАНОВА Тетяна Михайлівна.

Провідна установа - Волинський державний університет
ім.Л.Українки.

Захист відбудеться " 4 " листопада 1997 р. о 10 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.08.03 при
Південноукраїнському педагогічному університеті ім.К.Д.Ушинського
за адресою: 270105, м.Одеса, вул.Генуезька, 22.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі
Південноукраїнського педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського.

Автореферат розіслано " 27 " грудня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради
канд. пед. наук, професор

КАВАЛЕРОВА Н.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена низкою соціальних, історико-педагогічних факторів, а також потребами практики виховання і навчання дітей дошкільного віку. Відомо, що система дошкільних закладів за умов сучасних суспільно-економічних перетворень зазнає суттєвих труднощів: зменшилася мережа дитячих садків, знизилась ефективність виховної роботи в значній її частині. В зв'язку з цим педагоги ведуть пошук шляхів відновлення суспільного престижу дошкільних закладів, вводячи інноваційні технології, новаторські форми і методи роботи. Важливе місце в теорії та практиці дошкільного виховання займає проблема індивідуального розвитку дитини. Зазначимо, що "індивідуальний підхід" як принцип навчання і виховання дітей дошкільного віку завжди був присутній в дошкільній педагогіці, водночас його сутність вивчена недостатньо.

Значну увагу проблемі індивідуалізації виховання та навчання приділяли класики педагогіки /Я.А.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Й.-Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський та ін./. В теорії громадських дошкільних закладів і суспільного дошкільного виховання в Україні /С.Русова, О.Дорошенко, Н.Лубенець, К.Малицька та ін./ ми знаходимо важливі для сучасного дошкілля положення щодо індивідуального виховання та навчання дітей дошкільного віку. Підкреслимо, що в працях цих учених містяться посилання на педагогічну систему Марії Монтесорі /1870-1952/ як взірць забезпечення розвитку індивідуальності дитини за умов суспільних дошкільних закладів - Будинків дитини /сучасна назва - школи Монтесорі/.

Внаслідок недостатньої наукової розробки цієї проблеми в педагогічній практиці з'явилися хибні уявлення відносно того, що здійснити індивідуалізацію виховання за умов суспільного дошкільного закладу досить важко. Тим часом у сучасних концепціях

дошкільного виховання зазначається важливість диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей, нахилів, інтересів та потреб кожної дитини. Окремі аспекти цієї проблеми відображено в працях провідних учених України в галузі дошкільної педагогіки та дитячої психології /Л.В.Артемова, А.М.Богущ, Е.С.Вільчковський, Г.І.Григоренко, В.К.Котирло, О.В.Проскура, К.Й.Щербакова та ін./ . Цій проблемі присвячено також низку спеціальних дисертаційних досліджень /В.М.Галузинський, Я.Й.Ковальчук, В.А.Ляпунова, В.В.Кьон, Г.З.Скірко, Т.М.Степанова та ін./ .

Розробка сучасних моделей індивідуалізації виховання неможлива без урахування історико-педагогічного досвіду. Концептуальні положення реформування освіти в Україні передбачають оптимальне поєднання в педагогічному процесі "класичної спадщини і сучасних досягнень наукової думки"¹, "сучасної національної науки та кращих зразків зарубіжної педагогіки"² . Невипадково для вирішення найскладніших проблем сучасного навчання і виховання дослідники звертаються до історичної педагогічної спадщини.

Останнім часом проблема розвитку вітчизняного дошкільного виховання досліджувалася низкою українських учених /З.Г.Нагачевська, І.М.Непомняща, І.М.Пінчук, Т.М.Садова, О.В.Ткачук, І.Г.Улюкаєва/. Вивчені історичні аспекти розвитку суспільного дошкільного виховання у Великій Британії /О.І.Локшина/, професійної підготовки вихователів дитячих містечок у спадщині Германа Гмейнера /О.І.Власова/, формування готовності дітей до навчання за вальдорфською педагогікою /О.І.Папач/ .

Світове визнання Марії Монтессорі як ученого, що інтегрувала в розробленій нею теорії індивідуального виховання дані багатьох суміжних наук, стало предметом обговорення теоретиків і практиків дошкільного виховання впродовж усього ХХ століття. В центрі педагогіки Монтессорі знаходяться: проблема саморозвитку дитини; створення

¹ Державна національна програма "Освіта" /Україна ХХІ століття/. - Освіта. - №44-46. - 1993.

² Концепція дошкільного виховання в Україні. - К.: Освіта, 1993. - С.4.

спеціальної системи виховання та навчання, в якій центральну роль відіграє "підготовлене середовище" /М.Монтессорі/ і дидактичний матеріал; різновіковий підхід до виховання та навчання дітей; необхідність вивчення дитини педагогом задля сприяння її успішному "самобудівництву" /М.Монтессорі/ і духовному розвитку. Педагогічна система М.Монтессорі, що заснована на "методі" індивідуального виховання, користується величезною популярністю у всьому світі завдяки двом провідним тезам - свободі та самостійності.

Водночас в українській педагогіці спадщина М.Монтессорі з кінця 30-х років висвітлювалася переважно за її працями попередніх років і лише в критичному аспекті відповідно до пануючої тогочасної ідеології. Звісно, далеко не всі етапи розвитку Монтессорі-педагогіки знайшли об'єктивне висвітлення в українській історії педагогіки. Очевидною є необхідність відновлення історичної справедливості і критичного переосмислення діяльності та педагогічної спадщини видатного педагога-гуманіста із світовим ім'ям, центральні ідеї якого багато в чому збігаються з напрямками реформування освіти в Україні.

Суттєвою для сучасної системи освіти є проблема різноманітності та варіантності змісту і методів суспільного виховання дітей. Період становлення і розвитку дошкільних закладів за методом Монтессорі в нашій країні /початок ХХ століття - 20-ті рр./ має низку спільних моментів із сьогоденним періодом розвитку педагогічної ситуації в суспільстві, оскільки варіантність типів дошкільних закладів, інноваційних технологій та програм навчання дітей є одним з провідних принципів Державної національної програми "Освіта". В наукових працях М.Монтессорі обгрунтовано та апробовано в її практичній діяльності систему індивідуального виховання і навчання дітей за умов суспільних виховних закладів, що є особливо значущим для реформування українського дошкілля.

Актуальність теми дослідження визначається і тим, що сьогодні спостерігається активізація Монтессорі-руху в усіх країнах світу. В Україні також створені школи

Монтессорі, хоча, з нашого погляду, їх організатори переважно копіюють роботу Монтессорі-шкіл за кордоном /насамперед американський та німецький варіанти методу Монтессорі/, без критичного переосмислення того, наскільки така робота дитячого садка відповідає ідеям самої М.Монтессорі і як вписується вона в національну систему освіти.

Відповідно до актуальності зазначеної проблеми, недостатньої її розробки в сучасній педагогічній теорії, важливості теоретичних положень, які були розроблені М.Монтессорі, обрана тема дослідження - "Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М.Монтессорі".

Об'єкт дослідження - педагогічна спадщина М.Монтессорі.

Предмет дослідження - система індивідуального виховання дітей дошкільного віку в науковій спадщині М.Монтессорі.

Мета дослідження полягає у вивченні та системному аналізі педагогічної спадщини М.Монтессорі, висвітленні її теоретичного і практичного внеску в розв'язання проблеми індивідуального виховання дітей дошкільного віку в умовах суспільного дошкільного виховання.

Гіпотеза дослідження: педагогічна спадщина М.Монтессорі буде сприяти теоретичному і практичному вирішенню проблеми індивідуального виховання дітей дошкільного віку, якщо створити такі умови: ретельно вивчити, здійснити об'єктивно-зіставний аналіз науково-педагогічної діяльності М.Монтессорі дотично соціокультурних умов сьогодення; критично переосмислити сутність створеної нею системи індивідуального виховання дітей; відібрати в ній ті складники, що співзвучні сучасній вітчизняній системі національного виховання дітей дошкільного віку; розробити альтернативну програму підготовки Монтессорі-вчителя.

Завдання дослідження:

- з'ясувати ступінь дослідженості педагогічної діяльності М.Монтессорі та її "методу" індивідуального виховання дітей в зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці;
- розкрити сутність філософської і психологічної концепцій М.Монтессорі як основ її педагогічної системи;
- шляхом об'єктивно-зіставного аналізу виявити психолого-педагогічні умови реалізації "методу" індивідуального виховання дітей М.Монтессорі, які можуть бути використані в сучасному дошкільному закладі на етапі його реформування;
- відповідно до концептуальних положень системи М.Монтессорі щодо індивідуального виховання дітей розробити альтернативну програму підготовки педагогічних кадрів /Монтессорі-вчителя/.

Методологічні засади дослідження складають такі положення філософської науки: системно-структурний підхід, що передбачає цілісність розгляду об'єкта, виявлення різноманітних внутрішніх і зовнішніх його взаємозв'язків та необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; про діалектичну єдність загальнолюдського, національного і інтернаціонального; прогнозування і передбачення майбутнього.

Теоретичні засади дослідження складають ідеї вітчизняних та зарубіжних учених щодо висвітлення становлення і розвитку психологічної /П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Ж.Піаже, О.В.Проскура, В.А.Романець, М.Г.Ярошевський та ін./, педагогічної науки /Ю.А.Аркін, Л.М.Літвін, В.К.Майборода, Н.Б.Мчедлідзе, Б.М.Ступарик, С.Френе та ін./ та історії дошкільного виховання /Л.В.Батліна, З.Н.Борисова, Л.К.Савінова, І.Г.Улюкаєва/.

Теоретичною базою дослідження виступили наукові праці М.Монтессорі, її послідовників та критиків.

Методи дослідження: вивчення, систематизація, теоретичний аналіз архівного матеріалу та філософської, історико-педагогічної літератури з проблеми дослідження; порівняння, співставлення, теоретичне узагальнення педагогічної спадщини; метод ситуаційного аналізу в рамках історичного контексту; системно-структурний, ретроспективний та прогностичний аналіз джерел.

Дослідження здійснювалося в три етапи.

На першому етапі /1992-1993 рр./ вивчалася література з проблеми, аналізувалися архівні та бібліографічні матеріали, визначалися об'єкт, предмет і методи дослідження.

На другому етапі /1994-1995 рр./ уточнювався і реалізовувався понятійний апарат дослідження. Крім того, автор працював Монтессорі-вчителем, брав участь у роботі Міжнародного АМІ-інформаційного курсу /Москва-Мюнхен/ і одержав сертифікати про присвоєння звань "Монтессорі-вчитель-експериментатор" та "Монтессорі-вчитель-методист".

На третьому етапі /1995-1996 рр./ здійснювалося науково-теоретичне узагальнення та критичне переосмислення системи індивідуального виховання дітей М.Монтессорі, було розроблено і видано посібник з підготовки Монтессорі-вчителів для сучасних альтернативних дошкільних закладів.

Джерела дослідження: опубліковані праці М.Монтессорі та її учнів, послідовників і критиків, історико-педагогічна література, матеріали відділу рукописів і рідкісних книг Російської Національної Бібліотеки ім.М.Є.Салтикова-Щедріна /Санкт-Петербург/ та Центрального державного архіву вищих органів управління і влади України /Київ/, матеріали міжнародних семінарів і конференцій, що проводилися в 1992-1995 рр. у Московському Монтессорі-центрі.

Вірогідність і обґрунтованість положень і висновків дослідження забезпечується об'єктивним науковим підходом до аналізу педагогічних явищ і фактів, використанням

значного об'єму теоретичного матеріалу, адекватністю використаних методів дослідження поставленим завданням.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше в історії української дошкільної педагогіки систематизовано і критично обгрунтовано педагогічну діяльність М.Монтессорі; дано характеристику розробленої нею філософсько-психологічної концепції індивідуального виховання дітей дошкільного віку та педагогічних умов її реалізації; введено в науковий обіг архівні матеріали і праці Марії Монтессорі, переклади яких зроблено і опубліковано автором дослідження; розроблено альтернативну програму підготовки Монтессорі-вчителя.

Теоретична значущість дослідження: на основі вивчення багатьох бібліографічних та наукових джерел виділено етапи педагогічної діяльності та періоди розвитку ідей М.Монтессорі в зарубіжній і вітчизняній педагогіці; розкрито філософські, психологічні та педагогічні засади її концепції індивідуального виховання дітей дошкільного віку; систематизовано педагогічні поняття, які складають сутність системи виховання М.Монтессорі.

Практична значущість дослідження: розроблено та запропоновано програму підготовки педагогічних кадрів щодо використання "методу" індивідуального виховання М.Монтессорі в сучасних умовах. Висновки і рекомендації, що були розроблені на основі вивчення педагогічної спадщини М.Монтессорі, можуть виступити джерелом інформації з проблеми індивідуалізації виховання і навчання дітей дошкільного віку. Вони стануть у нагоді студентам у вивченні зарубіжної історії педагогіки; аспірантам, дослідникам як науковий матеріал для визначення поглядів М.Монтессорі на розв'язання різних проблем освіти і науки. Методичний посібник, розроблений автором, успішно використовується в підготовці Монтессорі-вчителів для СНД /Московський Монтессорі-центр/.

На захист виносяться:

1. Науково-обгрунтовані етапи педагогічної діяльності М.Монтессорі та виділені періоди розвитку її ідей в зарубіжній і вітчизняній педагогіці.
2. Характеристика філософських, психолого-педагогічних поглядів М.Монтессорі, специфіка та особливості її "методу" індивідуального виховання дітей дошкільного віку.
3. Критичний аналіз та сучасне переосмислення "методу" індивідуального виховання дітей М.Монтессорі відповідно до вимог сьогодення.
4. Альтернативна програма підготовки Монтессорі-вчителя.

Апробація дослідження: матеріали дисертації доповідалися на засіданнях кафедри дошкільної педагогіки Рівненського державного педагогічного інституту, звітних конференціях РДПІ /1993-1996 рр./, на міждержавній науково-практичній конференції з проблем дошкільного виховання /Рівне - 1992 р./, міжнародних науково-практичних конференціях /Рівне - 1993 р., Одеса - 1993 р., Санкт-Петербург - 1994 р., Москва - 1994 р./, Всеукраїнській науковій конференції /Київ - 1993 р./, міжнародному симпозиумі /Клайпеда - 1993 р./, міжвузівській науково-практичній конференції /Глухів - 1994 р./.

За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць. Матеріали дослідження використані в процесі читання спецкурсу на факультеті педагогіки і психології /дошкільної/, семінарі курсів підвищення кваліфікації вихователів дошкільних закладів та перепідготовки шкільних практичних психологів на ФІПК при Рівненському педінституті.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, 8 додатків.

У вступі обгрунтовується актуальність проблеми, визначаються об'єкт, предмет і мета роботи, формуються гіпотеза, завдання дослідження, розкриваються наукова

новизна, теоретична і практична значущість дослідження, положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Науково-педагогічна діяльність М.Монтессорі" науково обґрунтовано етапи життєвого шляху та діяльності М.Монтессорі в їх історико-соціальної обумовленості, з урахуванням неповторності особистості видатного педагога-гуманіста, а також виділено й охарактеризовано періоди розвитку її ідей в зарубіжній та вітчизняній педагогіці.

В процесі аналізу життєвого та творчого шляху М.Монтессорі було виділено 4 провідні етапи науково-педагогічної діяльності італійського лікаря-педагога.

Перший етап обіймає медико-педагогічну діяльність М.Монтессорі і становлення її як громадського діяча, педагога. В липні 1896 року Марія Монтессорі /перша жінка в Італії/ одержала диплом доктора хірургії і терапії Римського Королівського університету, розпочала медичну практику лікаря-асистента в університетській клініці і водночас вивчала дитячі хвороби. Оскільки тогочася побутував переважно медичний підхід до виховання і лікування дітей з відхиленнями в розвитку, Марія Монтессорі прагнула знайти спеціальні виховні методи і звернулася до праць відомого французького педагога і психіатра Едуарда Сегена /1812-1880/, автора теорії та практики виховання відсталих дітей. Сеген був учнем видатного французького лікаря Жана Гаспара Ітара /1775-1838/, який практично довів можливість виховання аномальних дітей за допомогою спеціальних вправ. Автор працював з 12-річним хлопчиком, "дикуном з Авейрону", і докладно описав свої наукові пошуки та досліді. Під впливом і глибоким враженням, яке справили на М.Монтессорі результати дослідів експериментальної психології Ітара та Сегена, вона переконалася, що розумова відсталість є швидше педагогічною, ніж медичною проблемою, а відсталі діти потребують не стільки медичного лікування, скільки цілеспрямованого виховання. Відтак розпочалося формування педагогічного світогляду М.Монтессорі, започаткувалися наукові засади її

педагогічної теорії та практики. Поворотним у педагогічній діяльності вченого був її виступ на педагогічному конгресі в Турині /1898 р./, після чого міністр освіти Італії запропонував Марії Монтессорі організувати курси з підготовки римських учителів до спостереження і виховання дітей з відхиленнями в розвитку. На базі цих курсів згодом була створена Державна Ортофренічна школа /в подальшому - Медико-педагогічний інститут/, якою керувала Монтессорі до 1901 року, водночас вона брала участь у вихованні та навчанні дітей. Роки роботи в Ортофренічній школі сама Марія Монтессорі визнавала як час здобуття "справжнього наукового ступеня в педагогіці".

Другий етап пов'язаний із вивченням Марією Монтессорі теорії та практики роботи своїх однодумців-попередників /Ж.Ітара, Е.Сегена, Дж.Локка, Ж.-Ж. Руссо та ін/. Вона власноруч переклала італійською мовою та переписала всі їхні твори; і це слугувало ґрунтом в розробці різноманітного дидактичного матеріалу, який ввійшов у світову історію педагогіки як "Золотий матеріал". М.Монтессорі була переконана, що провідною метою використання дидактичного матеріалу є духовне виховання, а завдання педагога - "вміти збудити в душі дитини людину, яка дримає в ній". Автор вважала, що не матеріал сам по собі, а слово педагога, звернене до дітей, "розбудить їх і наштовхне на використання дидактичного матеріалу, а через нього і до самовиховання". Вже перші результати роботи М.Монтессорі з розумово відсталими дітьми стали справжнім відкриттям: завдяки власній оригінальній методикі навчання читанню і письму її учні навчилися читати і каліграфічно писати так добре, що на іспитах до народної школи вони засвідчили значно кращі результати, ніж нормальні діти. Зауважимо, що сама Марія Монтессорі ніколи не стверджувала, що потенційні можливості розумового розвитку цих дітей є наближеними до нормальних. Вона добре усвідомлювала, що відстала дитина не може розвиватися швидше і краще за нормальну. Автор дійшла висновку, що успіх навчання як дітей з відхиленнями, так і з нормальним розвитком багато в чому залежить від диференційованої та

II

індивідуалізованої роботи з усіма дітьми. М.Монтессорі вважала, що основною причиною низького рівня розвитку здорових дітей є різні підходи до навчання: розвиток відсталих дітей підтримували і стимулювали, а в нормальних дітей він затримувався в зв'язку із традиційними методами навчання та відсутністю індивідуальних розвивальних програм навчання і виховання.

Третій етап, як і попередні, започатковує вступ М.Монтессорі до університету - на філософський факультет, де вона вивчала експериментальну психологію, дидактику, антропологію і водночас досліджувала проблеми виховання дітей у початковій школі. З 1904 року М.Монтессорі читала лекції з педагогічної антропології в Римському університеті, а також завідувала кафедрою гігієни в Королівському Жіночому Педагогічному коледжі. Результатом цієї роботи стала книга "Педагогічна антропологія", в якій Марія Монтессорі висловила своє педагогічне кредо - ідею індивідуалізації навчання дітей на основі спостереження і вивчення дитини педагогом за допомогою дидактичного матеріалу, мета якого - викликати самодіяльність дитини, допомогти її самовихованню. На пропозицію Генерального директора Домобудівної Асоціації Е.Таламо було створено в 1907 році в робочому кварталі Сан-Лоренцо школи для дітей віком від 3-х до 7-ми років при кожному великому будинку задля впровадження ідеї індивідуального виховання дітей. В цих школах діти мали змогу гратися і навчатися під наглядом педагога, що також мешкав у цьому ж будинку. Новий тип дошкільного закладу одержав назву "Будинок дитини" /"Casa dei Bambini"/. Він значною мірою відповідав педагогічним поглядам Марії Монтессорі: виховний заклад повинен бути місцем, в якому дитина не тільки виховується, але й живе. Як наслідок роботи з дітьми дошкільного віку в цих школах стала книга "Будинок дитини. Метод наукової педагогіки" /1909/, змістом якої виступив "метод" індивідуального виховання.

Четвертий етап педагогічної діяльності М.Монтессорі характеризується впровадженням "методу" індивідуального виховання дітей в різних країнах світу /США, Голандія, Швейцарія, Франція, Індія, Японія, Австралія і т.п./ шляхом поїздок, організації Монтессорі-шкіл, читання лекцій та доповідей, заснування міжнародного Монтессорі-руху. Прихильниками поглядів М.Монтессорі були такі видатні вчені як Д.Дьюї, Е.Келер, З.Фрейд, Ж.Піаже та ін. М.Монтессорі була обрана Почесним Доктором Даремського університету /США/, Почесним членом Наукового товариства Педагогічного інституту в Единбурзі /Шотландія/, Почесним Доктором філософії Амстердамського університету, висувалася на здобуття Нобелівської Премії Миру в 1949, 1950, 1951 роках.

В розвитку педагогічних ідей М.Монтессорі в зарубіжній педагогіці ми виділили три періоди. Перший період /початок ХХ століття-кінець 40-х років/ пов'язаний з теоретичною і практичною діяльністю автора методу індивідуального виховання, а також з активною організаційною і пропагандистською діяльністю М.Монтессорі та її послідовників /J.Tozier, T.Smith, C.Claremont/. В дисертації подано зіставний аналіз теорії Монтессорі з теоріями, які того часу панували в дошкільному вихованні /Ф.Фребель, біхевіоризм/.

Другий період /кінець 50-х років/ - період переосмислення країнами Західної Європи та США своєї освітньої політики і звернення їх до "методу" Монтессорі як такого, що забезпечує розвиток творчої індивідуальності дитини. Він характеризується діяльністю пропагандистів її ідей в різних країнах світу: N.Rambush, R.Orem, E.Hainstock /США/, W.Do! /Голандія/ та створенням міжнародних Монтессорі-організацій. Найбільші з них - Міжнародна Асоціація Монтессорі /AMI/, що пропагує використання "методу" Монтессорі в оригінальному вигляді та Американське Монтессорі-Товариство /AMS/, яке підтримує ідею його модернізації.

Для третього періоду розвитку ідей вченого /кінець ХХ століття/ було характерне зростання інтересу до педагогіки М.Монтессорі, що викликало інтеграцію зусиль педагогів,

психологів, дефектологів, соціальних педіатрів, а також активне прилучення до Монтессорі-руху дослідників і практиків країн Східної Європи, де, по суті, розпалася авторитарна система виховання.

У дисертації дається аналіз виникнення і розвитку вітчизняної Монтессорі-педагогіки. Використання ідей М.Монтессорі у вітчизняній теорії і практиці дошкільного виховання пов'язане із становленням суспільного дошкільного виховання. Активно пропагували "метод" М.Монтессорі такі педагоги, як К.М.Вентцель, С.С.Созонов, Т.Л.Сухотіна, Ю.І.Фаусек, Л.К.Шлегер та ін. Ініціатори створення перших дитячих садків в Україні /С.Русова, Н.Лубенець/ орієнтували педагогів на систему Монтессорі як на взірець здійснення індивідуального виховання в умовах виховних закладів для дітей дошкільного віку. З початку ХХ століття і до кінця 20-х років в Україні успішно діяли дитячі садки, що працювали за "методом" Монтессорі. Натомість уніфікація типів дошкільних закладів, програм і методів роботи з дітьми, а також різка критика теорії Монтессорі як такої, що не відповідала керівним ідеологічним настановам, які панували на той час у педагогіці, призвели до категоричної заборони її педагогічної системи.

В кінці ХХ століття знову активізувалося створення дитячих садків Монтессорі, що зумовлене необхідністю введення варіантних типів дошкільних закладів та програм виховання і навчання дітей. В Україні теж було відкрито декілька дошкільних закладів /м.Київ, Одеса, Дніпропетровськ, Харків, Рівне/, які ще й сьогодні діють кожний за своєю програмою і планом, оскільки в Україні відсутній єдиний координаційний науково-методичний центр інноваційних технологій. До того ж, Монтессорі-школи не мають статусу державних виховних закладів, у них відсутні належні матеріали і компетентні вихователі. Нагальною є потреба науково-методичного обґрунтування діяльності цих закладів, підготовка педагогічних кадрів та узгодженість теорії М.Монтессорі з сучасними національними програмами дошкільного виховання.

У другому розділі "Теорія і практика індивідуального виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М.Монтессорі" подано філософське та історико-педагогічне обґрунтування теорії і практики М.Монтессорі, розкрита психологія індивідуального виховання та охарактеризовано психолого-педагогічні умови реалізації концепції індивідуального виховання дітей дошкільного віку М.Монтессорі.

М.Монтессорі розвинула нову філософію виховання, засновану, з одного боку, на власних спостереженнях над дітьми, а з другого - на гуманістичних традиціях Ж.-Ж.Руссо, І.-Г.Песталоцці, Ф.Фребеля, які надавали особливої значущості вродженому потенціалу дитини та її здатності розвиватися в умовах свободи і любові. Своєрідність педагогічної філософії Монтессорі полягає в тому, що дитинство, з її погляду, - не просто період життя, а "інший полюс природи людини" і що дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього. На її думку, людство може сподіватися на вирішення своїх проблем, найневідкладнішими з яких є мир і злагода, якщо воно зверне свою увагу і енергію на відкриття дитини і на розвиток величезного потенціалу людської особистості в процесі її формування. Отже, мета виховання, за М.Монтессорі, - сприяти виявленню все нових і нових законів життя дитини. Водночас, як засвідчено в дисертації, філософська концепція індивідуального виховання М.Монтессорі не тотожна філософії індивідуалізму. Автор "методу" індивідуального виховання достатньо переконливо розкриває закономірності формування вміння жити в суспільстві - "згуртування в соціальне ціле" /М.Монтессорі/, що пов'язане з розвитком духовної потреби щодо поваги індивідуальності і прав людей, рівних собі. З усіх суспільних форм регулювання поведінки людини Монтессорі вважає важливим духовний, чисто "людський" контроль, - можливості якого тим вищі, чим краще підтримана вихованням невичерпна здатність дитини до "самобудівництва". Таке повноцінне виховання М.Монтессорі називає "космічним вихованням". У дисертації розкрито сутність

понять "духовний зародок", "всотуючий розум", якими М.Монтессорі позначає здатність дитини до "самобудівництва".

Віра у величезний потенціал розвитку дитини склалася в М.Монтессорі під впливом праць французьких лікарів Ж.Ітара та Е.Сегена, які домоглися видатних успіхів у вихованні хворих дітей і обґрунтували фізіологічний метод навчання. Водночас у дисертації зазначається, що проблема індивідуального виховання шляхом розвитку інтелекту дітей через сенсорну культуру в педагогіці була поставлена раніше, ніж у дефектології, про що свідчить аналіз робіт Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, І.-Г.Песталоцці, Ф.Фребеля, на виховні системи яких посилається М.Монтессорі як на зразки.

В аналізі психологічної концепції індивідуального виховання М.Монтессорі ми виходили з її визначального принципу: головні закони духовного розвитку дитини виявляють себе лише через процес її розвитку. В дисертації аналізується вікова періодизація, розглядається характеристика кожного періоду дошкільного дитинства, розкривається поняття "сензитивні періоди розвитку", що були розроблені М.Монтессорі. Автор вважає ці періоди універсальними, тобто обов'язковими для всіх дітей, та індивідуальними за часом виникнення і тривалістю в кожній дитині. Дається характеристика сензитивних періодів розвитку мовлення, рухів, предметної діяльності, органів чуття, соціальної поведінки, а також, за термінологією М.Монтессорі, сензитивного періоду розвитку "почуття порядку", коли в дитини формується вміння сприймати навколишнє середовище як єдине ціле і орієнтуватися в ньому, діяти цілеспрямовано. В розділі аналізуються погляди М.Монтессорі щодо значущості волі, інтелекту, уваги, уяви та емоцій в розвитку індивідуальності дитини, які лягли в основу створеної нею педагогічної системи.

Далі в дисертації охарактеризовано педагогічні умови реалізації концепції індивідуального виховання дітей дошкільного віку М.Монтессорі: організація

підготовленого середовища; дидактичний матеріал; освітній, діяльнісний та особистісний компоненти професійної компетентності педагога.

За М.Монтессорі, підготовлене середовище - це місце, що живить розвиток дитини, задовольняє її потребу в саморозвитку і розкриває для дорослих її можливості. Розвивальний потенціал підготовленого середовища, з погляду М.Монтессорі, має такі ознаки: зв'язок з ідеєю свободи; структура і порядок; відповідність реальності і природі; краса і атмосфера, що викликає позитивний відгук в душі дитини; розвиток навичок соціального життя.

Свобода - необхідний елемент виховання, оскільки лише в атмосфері свободи дитина може розкрити педагогу себе і розвинути свідоме самоуправління поведінкою. В дисертації засвідчено, яким чином у Монтессорі-школі створюються умови для розвитку свідомої самодисципліни дитини: надання свободи власних дій за умови не втручання в діяльність інших дітей, вправлення в зміцненні волі, позбавлення надмірної опіки з боку дорослих, вільний вибір діяльності.

Ключовим моментом оточуючого середовища, на думку Марії Монтессорі, є чітке структурування і порядок: всі елементи, що лежать в основі Всесвіту, повинні бути відображені в класній кімнаті таким чином, щоб дитина засвоїла ці поняття і сама формувала свій власний інтелект. Не менш важливого значення автор надавала природі і красі атмосфери, в якій виховується дитина, в тому числі дидактичного матеріалу, що повинен відповідати внутрішнім потребам дитини.

Одним з важливих компонентів "підготовленого середовища" М.Монтессорі вважала взаємини дітей або "соціальне виховання", яке здійснюється шляхом виховання почуття відповідальності за приміщення і матеріал, за власну поведінку і правила колективної діяльності, а також об'єднанням у одному класі дітей різного віку.

Отже, аналіз феномену "підготовлене середовище" дозволяє виділити низку його спільних рис із традиційним поняттям "виховання" і водночас вирішити одне з важливих завдань сучасних концепцій виховання і навчання - створення умов для повноцінного розвитку дітей.

Центральне місце в "методі" індивідуального виховання дітей М.Монтессорі належить використанню дидактичного матеріалу, який сприяє вправлянню фізичних і психічних функцій дитини, обумовлює максимальну самостійність, слугує унікальним засобом розвитку творчості, уваги, волі, навчання письма та елементарної математики. Головну цінність дидактичного матеріалу автор методу вбачає в тому, що він дозволяє упорядкувати попередній досвід дитини. Матеріал, який був розроблений М.Монтессорі експериментально, відповідно до модальності пізнавальних психічних процесів і градуйований з математичною точністю, дає дитині можливість самостійно працювати, міркувати, помилятися і виправляти помилки, порівнювати. Привабливість матеріалу розвиває інтерес до речей і дій з ними, дитина прагне до самостійної діяльності і потребує лише незначної участі педагога та опосередкованого керівництва з його боку.

У створенні матеріалу і його використанні М.Монтессорі виділяла такі принципи: значущість матеріалу для дитини, ізоляція труднощів, коригування помилок, поступове ускладнення матеріалу за дизайном та використанням, можливість побічної підготовки до подальшого навчання, послідовне абстрагування матеріалу від початкових простих функцій. Матеріал для розвитку, за образним виразом М.Монтессорі, являє собою ніби щаблі драбини, які допомагають дитині підніматися вгору; ці щаблі повинні давати можливість засвоєння культури, формування вищих здібностей. Такий підхід дозволив спростувати погляди критиків системи Монтессорі, які стверджували обмеженість дитячого досвіду лише предметами "штучного" матеріалу. Марія Монтессорі робила це свідомо, засновувалася на тому, що зовнішній світ дитині уявляється хаотичним і задля його адекватного усвідомлення

потрібен чіткий і точний матеріал, що дозволив би дитині виділяти ознаки предметів у чистому вигляді. Дидактичний матеріал передбачає п'ять видів коригування помилок: механічний, психологічний, за допомогою контрольних крапок, контрольним набором та за допомогою вчителя.

У дослідженні аналізуються схожі аспекти психологічних поглядів М.Монтессорі з теорією Л.С.Виготського щодо зон актуального і найближчого розвитку: кожна вправа з дидактичним матеріалом М.Монтессорі має дві мети - пряму, що сприяє актуальному розвитку дитини і побічну - яка слугує роботі на майбутнє. Презентацію дитині нового матеріалу Марія Монтессорі визначає як основний урок, який "співвідноситься з експериментом", оскільки дає можливість спостерігати за дитиною і здійснюється індивідуально. Він має бути точним, упорядкованим, коротким, об'єктивним і тривати від 0,5 до 2-3 хвилин.

Дидактичний матеріал Монтессорі ми умовно поділили на 4 категорії: матеріали для вправ у повсякденному житті, сенсорні, академічні /для навчання мови, письма, читання, математики, космічного виховання/ та художні. В дисертації дається аналіз і характеристика всіх типів матеріалів та методика їх використання.

В заключному параграфі розглянуто вимоги, які ставила М.Монтессорі до особистості педагога та його підготовки. Одна з сильних сторін педагогіки Марії Монтессорі полягає в тому, що вона не протиставляла особистості педагога і дитини, а розглядала їх як рівноцінні у вихованні. Такий підхід єднає її з гуманістичними традиціями української етнопедагогіки і сучасними концепціями навчання та виховання. Марія Монтессорі вимагала, щоб педагог був особистістю, яка постійно розвивається і прагне розкрити свій потенціал, володіє вміннями самодослідження і бачення дитини в розвитку. Якщо для дитини центральною точкою, навкруги якої здійснюється її розвиток, є внутрішнє "Я", то для педагога таким центром є інтерес до спостереження за розвитком дитини. На думку

Монтессорі, педагог повинен мало викладати, багато спостерігати, а головне - вміти спрямувати самостійну діяльність дітей так, щоб забезпечити їх успішний розвиток.

Тому в процесі підготовки вчителя важливо виховати, по-перше, інтерес до людини і вміння бачити в кожній дитині неповторну і унікальну особистість; по-друге, вміння спостерігати хід розвитку дитини; по-третє, створювати виховуюче середовище і підтримувати зв'язок між ним і дитиною; по-четверте, бути привабливим зовні і цікавим для вихованців, бути "життєво важливою частиною світу дитини" /М.Монтессорі/. Вчитель також повинен уміти залучити до спільної роботи батьків, оскільки дитина є членом сім'ї, а не ізольованою особистістю. Ці якості необхідні педагогу для того, щоб надати дитині дійову допомогу в саморозвитку. Здатність "вникати в секрет дитинства", знати, любити дитину і вміти служити їй "згідно законів вищої справедливості", за словами М.Монтессорі, є головною місією педагога. З погляду М.Монтессорі, педагог повинен сам уміти все, чого хоче навчити дитину, тому його підготовка має бути фундаментальною. В дослідженні дається аналіз підготовки педагогів за системою Монтессорі, відповідно до вимог автора "методу".

У дисертації представлено модель професійної компетентності Монтессорі-вчителя з урахуванням професійно-освітнього, професійно-діяльнісного і професійно-особистісного компонентів; запропоновано їх зміст і форми відповідно до різної мети підготовки: одержання кваліфікації "Монтессорі-вчитель", навчальної та ознайомчої, а також подано програму кваліфікаційної підготовки Монтессорі-педагога.

У висновках дисертації викладено результати дослідження, основні з них такі:

1. Вивчення педагогічної спадщини М.Монтессорі довело її багатоаспектність та співзвучність із сьогоденними концептуальними положеннями національної системи дошкільного виховання. Сучасна дошкільна дидактика одержала в спадщину чітку систему факторів, засобів, принципів, методів і прийомів виховання сенсорної культури, розвитку

мовлення, формування елементарних математичних уявлень дітей дошкільного віку. Концептуальними для реалізації принципів і напрямків удосконалення сучасного дитячого садка є ідеї М.Монтессорі щодо розвитку творчої індивідуальності кожної особистості, гуманізації процесу виховання та навчання.

2. Дослідження засвідчило, що на сучасному етапі спостерігається значне зростання інтересу до системи М.Монтессорі як у зарубіжній, так і вітчизняній педагогіці в зв'язку з активізацією діяльності міжнародних Монтессорі-організацій та відродженням ідеалів гуманістичної педагогіки, введенням альтернативних педагогічних систем.

3. Практична реалізація концепції М.Монтессорі щодо індивідуального виховання дітей у сучасних дошкільних закладах можлива при забезпеченні таких психолого-педагогічних умов: 1/ створення в дитячих садках відповідно до системи Монтессорі оточуючого середовища; 2/ підготовки відповідного дидактичного матеріалу; 3/ творчої особистості педагога.

4. Передумови щодо перспективного використання теорії та практики індивідуального виховання дітей М.Монтессорі в умовах сучасної національної системи виховання створюються завдяки: 1/ введенню варіантних типів дошкільних закладів, програм і методик виховання та навчання дітей; 2/ створенню науково-методичного координуючого центру з вивчення, систематизації і наукового обґрунтування досвіду адаптації системи Монтессорі в сучасних умовах України і національної системи освіти; 3/ систематичній цілеспрямованій і науково-обґрунтованій підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів, які працюють за даним "методом"; 4/ реалізації програми підготовки Монтессорі-вчителя в єдності освітнього, діяльнісного і особистісного компонентів його професійної компетентності.

5. У роботі представлено розроблену програму підготовки Монтессорі-вчителя, в створенні якої реалізувався важливий принцип педагогіки М.Монтесорі щодо рівноцінності особистостей педагога і дитини у виховному процесі.

Запропоноване дослідження є одним з перших досвідів вивчення педагогічної спадщини Марії Монтессорі в українській педагогіці і не претендує на вичерпне вирішення проблеми. В системі подальших досліджень проблеми індивідуального виховання М.Монтесорі нам вважається за необхідне вивчення особливостей формування сенсорної культури дитини, виховання самостійності, розвитку взаємин педагога і дітей. В історико-педагогічному плані доцільно проаналізувати вплив ідей М.Монтесорі на розвиток педагогічної науки в нашій країні /теорії та практики сенсорного виховання, методики розвитку мовлення, формування елементарних математичних уявлень, морального виховання/, вивчити можливості застосування виховної системи М.Монтесорі в національній системі освіти України.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Гуманістичне виховання дитини в теорії і практиці М.Монтесорі /рос.мовою/.

- 36.: Гуманизация обучения и воспитания детей дошкольного возраста: Материалы межгосударственной научно-практической конференции. - Т.1. - Рівне, 1992. - С.20-22.

2. Розвиток В.О.Сухомлинським ідей світової гуманістичної педагогіки. - 36.:

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в навчально-виховному процесі школи і вузу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Рівне, 1993. - С.158.

3. Розвиток індивідуальності дитини в теорії і практиці М.Монтесорі / /

Дошкільне виховання. - 1993. - №5. - С.6-7; 17.

4. Проблема свободи і активної дисципліни дитини в системі М.Монтессорі /рос.мовою/. - Зб.: Ребенок и детский сад: Тезисы докладов международного симпозиума. - Клайпеда, 1993. - С.89-90. /У співавторстві/.
5. Вітчизняна педагогіка про використання теорії і практики М.Монтессорі. - Зб.: Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. - Ч.1. - Одеса, 1993. - С.101-102. /У співавторстві/.
6. М.Монтессорі про творчу роль педагога в розвитку індивідуальності дитини. - Зб.: Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції. - Київ, 1993. - С.49-51.
7. Монтессорі М. Яким повинен бути Монтессорі-вчитель. Пер. з англ. /рос.мовою/ // Бюллетень Межрегиональной Альтернативной Монтессори-Ассоциаци. - М., 1993. - №4. - С.2-3.
8. Використання ідей М.Монтессорі в підготовці вихователя. -Зб.: Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Глухів, 1994. - С.162.
9. Виховання начатків вільної відповідальної особистості в педагогіці М.Монтессорі /рос.мовою/. - Зб.: Воспитание свободной, независимой, ответственной личности: Тезисы докладов VII-ой Международной конференции по педагогике ненасилия. - Санкт-Петербург, 1994. - С.102-104.
10. Ідеї Марії Монтессорі та українська педагогіка /рос.мовою/ // Бюллетень Межрегиональной Альтернативной Монтессори-Ассоциаци. - М., 1994. - №8. - С.5.
11. Монтессорі М. Підготовка вчителя. Пер. з англ. /рос.мовою/ // Альманах МАМА: Научно-методическое издание Межрегиональной Альтернативной Монтессори-Ассоциаци. - Вып.1. - М., 1994. - С.35-44.

12. "Найбільш талановита російська послідовниця" ідей М.Монтессорі /рос.мовою/ // Дошкольное воспитание. - 1996. - №7. - С.72-73.
13. Виховання для життя: освітня система М.Монтессорі /рос.мовою/: Навчальний посібник. - М.: Изд-во Московского Монтессори-центра, 1996. - 115с. /У співавторстві/.

АНОТАЦІЯ

Дичковская И.Н. Индивидуальное воспитание детей дошкольного возраста в педагогическом наследии М.Монтессори.

Диссертация /рукопись/ на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Южно-Украинский государственный педагогический университет им.К.Д.Ушинского. Одесса, 1996.

Изучались и систематизировались материалы жизни и деятельности М.Монтессори и развития ее идей в зарубежной и отечественной педагогике. Проанализированы и обобщены идеи М.Монтессори об индивидуальном воспитании детей дошкольного возраста в условиях общественных учреждений в русле реформирования современной образовательной системы. Раскрыта методика осуществления индивидуального воспитания в педагогике М.Монтессори. Разработана программа подготовки педагогических кадров для работы по ее методу.

Ключові слова: індивідуальне виховання, підготовлене середовище, дидактичний матеріал, Монтессорі-вчитель.

Dichkovskaya I.N. Individual Education of Pre-school Age Children in Pedagogical Legacy of Maria Montessori.

Thesis for degree doctor of Philosophy on pedagogy on speciality 13.00.01 - Theory and History of Pedagogy. South-Ukrainian Teaches - Training State University named after K.D.Ushinsky, Odessa, 1996.

Data about M.Montessori's Life and activity, deelopment of her ideas in foreign and home pedagogics have been studied and systematized. M.Montessori's ideas about individual education of children at pre-school institutions in the process of reformation of modern educational system have been analized and summarized. Methods of realization of individual education in M.Montessori's pedagogics is highlighted. The programme of training of pedagogical specialist has been worked out.

Key words: individual education, prepared environment, didactic material, Montessori-teacher.

Підписано до друку 20.12.1996р. Об'єм 1 др. арк.
Формат 60x84/16 Тир. 100 прим. Надруковано на
ризографі фірми РФ "Вета-Ріпринт" м. Рівне,
вул. Сагайдачного, 1.

439067

